Simon Klingen, januari 2018

De conditie en potenties van de bomen van Sloterpark Oost

-second opinion-

LANG LEVENDE BOMEN

veel bomen *gezond* en vol *potenties*
uitdunnen raadzaam
gelukkig *veel eiken*
bomen *helpen* tegen vernatting

Vooraf
Samenvatting

De bomen nu
- Veel bomen gezond
- Uitzonderingen
- Vergelijkbare bossen
- Een ander bosvak

De bomen later
- De bomen zijn nog jong
- Eikengeluk
- Zekerheden en onzekerheden

Boom- en bosbeheer
- Bomen en water
- Dunningen
- Cadeaus uitpakken

Betrokken en *geïnformeerde* burgers zullen de wenselijkheid van regelmatige dunningen inzien.

Vooraf

Het goedbezochte park aan de oostkant van de Sloterplas in Amsterdam is ca 20 ha groot en omvat gazons, solitaire bomen, bosstroken en bosvakken. Het beheer van het bomenbestand is de afgelopen periode vrij extensief geweest, afgezien van het wegnemen van grote, zieke iepen.
De gemeente (het Dagelijks Bestuur van Nieuw-West) heeft voor het park een herinrichting voorzien en wil tegelijk het 'achterstallig onderhoud' aanpakken. Voor de te verrichten werkzaamheden is een kapaanvraag ingediend, die door bezorgde burgers ter discussie is gesteld.

Adviesbureau Klingen Bomen is door de gemeente gevraagd om een beoordeling van de conditie en toekomstverwachtingen van de bomen in het park en suggesties te doen voor het beheer en 'revitalisering'. Het terrein is daartoe enkele malen bezocht in december 2017 en er is een rondgang door het park gemaakt met vertegenwoordigers van bewoners en met ambtelijk betrokkenen. *Lang levende bomen* schetst de resultaten. Het doel van deze rapportage is bij beheerders en gebruikers kennis en inzicht aan te reiken en zo te helpen goede keuzes te maken. Keuzes voor een optimaal en duurzaam gebruik van het park.

Samenvatting

De vitale en goed groeiende bomen zijn het levende bewijs dat het Sloterpark bij adequaat beheer een goede toekomst tegemoet kan gaan. 'De bomen staan achter dit advies'.
Veel van de bomen zijn nu uit de puberfase, ze hebben nog een heel leven voor zich. Het uitdunnen van de bosvakken en sommige bomenrijen zal zowel het aanzien als de ontwikkeling van de bomen ten goede komen. Het grote aandeel eiken in de bosvakken is een zegen. Eiken voelen zich hier zichtbaar senang, ze kunnen een stootje hebben en naar verwachting is hun in het Sloterpark een lang leven beschoren.

De vochtige groeiplaats is voor de bomen nauwelijks een probleem. Ontwatering van de bosvakken is daarom niet nodig. Ook de te verwachten klimaatverandering met hogere zomertemperaturen en piekneerslagen zal het bos naar verwachting goed kunnen opvangen.
Regelmatig uitgevoerde dunningen van de bosdelen zal de duurzame ontwikkeling en de belevingswaarde van het park ten goede komen.

De bomen nu

Veel bomen gezond
Uitzonderingen
Vergelijkbare bossen
Een ander bosvak

Veel bomen gezond

Het merendeel van de bomen in het park is gezond. Het winterhalfjaar, waarin de loofbomen kaal zijn, is een gunstige periode om de conditie van bomen te beoordelen. In de kale kronen van de bomen is de groei van de afgelopen jaren dan goed te zien aan de lengte van de eindscheuten van de takken. De lengte van deze nieuw gegroeide takuiteinden is de beste maat om de groei en daarmee de vitaliteit van bomen te beoordelen.

De groei van bomen is sterk afhankelijk van de bodem waarop ze staan. In het Sloterpark gaat het om een bodem van klei, met restanten van veen. De bomen blijken er prima te groeien: iets meer dan een halve eeuw (nog niet veel voor bomen) na aanplant staan er op verschillende plekken al monumentale exemplaren. Met name solitairen, laanbomen en bomen aan de rand van de bosvakken hebben de ruimte gehad om een forse kroon te ontwikkelen en zijn daardoor dik geworden. Dikke bomen staan met hun groot wortelstelsel stevig verankerd. De bomen in de bosvakken daarentegen moeten hun (kroon-)ruimte met veel buren delen. Ze hebben een kleine kroon[1] en hun stammen zijn daardoor dun gebleven. De potenties van deze bomen zijn er niet minder om: zeker op deze rijke groeiplaats kunnen deze (relatief) jonge bomen nog prima uitgroeien.

In de winterperiode is een groot deel van het gebied behoorlijk nat, flink wat bomen staan dan letterlijk in het water. Als in het voorjaar de bladeren verschijnen, start de verdamping en zakt het water snel. Zo krijgen de bomen in het groeiseizoen voldoende doorwortelbare ruimte.

Hun goede groei toont dat de bomen zich hier senang voelen. Dat ze de stormen van de afgelopen decennia hebben doorstaan duidt er op dat ze voldoende diep geworteld zijn.
Hier en daar staan bomen – vooral wilgen – met een rode stip gemarkeerd, mogelijk bedoeld om te vellen. Het merendeel van deze bomen is echter gezond.

Uitzonderingen

Toch waren er de afgelopen tijd ook wat uitvallers. De problematiek van de iepen is bekend: een schimmel, die verspreid wordt door een kever, tast de bomen aan en noopt de beheerder de zieke exemplaren weg te nemen om verspreiding van de ziekte in te perken. Dankzij het gemeentelijk stringente iep-ziekte-beleid zijn er in Amsterdam nog heel veel gezonde, en vaak monumentale iepen. Hier en daar zijn er, met name dicht bij het water, in het verleden wat bomen omgewaaid, maar hun aantal is beperkt.

Een nieuw fenomeen is een ziekte die heerst onder de essen. Het zogenaamde ‘essentaksterven’ waart sinds enkele jaren door West-Europa en blijkt voor veel essen fataal. Omdat het om een door

[1] Een boom met een kleine kroon kan heel gezond zijn. Een boom kan alleen groen vormen waar hij voldoende licht en ruimte heeft. Dat geldt zeker voor zogenaamde *lichtboomsoorten*, zij kunnen alleen groen ontwikkelen in het volle licht. *Schaduwboomsoorten* zoals de beuk, esdoorn, haagbeuk en veldesdoorn kunnen onder de kronen van lichtboomsoorten prima gedijen. Als bomen op latere leeftijd de ruimte krijgen zullen de meeste bomen hun kroon alsnog gestaag uitbreiden, zeker op een rijke groeiplaats zoals het Sloterpark.

de lucht verspreid virus gaat, helpen maatregelen zoals bij de iepen niet. Ook veel van de essen in het Sloterpark zijn aangetast en naar verwachting geen lang leven beschoren.

De dode eiken die in de bosvakken te vinden zijn, zijn afgestorven door lichtgebrek. Het gaat om bomen die achtergebleven zijn in lengtegroei ten opzichte van hun buren; het zijn de dunnere exemplaren. In de bosvakken is daarmee sprake van een natuurlijke dunning, ook wel zelfdunning genoemd. De winnaars van die concurrentiestrijd zijn de bomen met een vitale kroon.

Een bekende aantasting bij wilgen is de zogenaamde watermerkziekte, die kan *delen* van de boom aantasten. Dat levert dan een aantal – soms zware – dode takken of kroondelen op, maar de boom als geheel blijft bijna altijd in leven. In het Sloterpark staan hier en daar aangetaste wilgen. Als de boom geen direct gevaar oplevert is het raadzaam deze te behouden, ecologisch is hij van waarde. In het oorspronkelijk ontwerp van het park is op een aantal plaatsen waar paden elkaar kruisen een groep van berken geplant. Niet alle berken zien er even florissant uit, maar er zijn voldoende exemplaren om 'mee door te gaan'.

Vergelijkbare bossen elders

In de ongeveer zestig jaar dat het park bestaat is er veel bereikt. Op veel plekken staan indrukwekkende bomen en de bosvakken krijgen langzaamaan de kenmerken van een volwassen bos: stevige bomen, afwisseling van dikke en dunnen bomen, en enige variatie in de ondergroei van struiken. Het Sloterpark is niet uniek. Er zijn meer parken en bossen aangelegd op vergelijkbare bodems, zoals het Amsterdamse bos. Het Amsterdamse bos is enkele decennia eerder aangelegd, dat maakt het interessant en leerzaam. Daar is immers te zien hoe de bomen van het Sloterpark zich in de loop der tijd kunnen ontwikkelen, en wat het effect is van beheermaatregelen, zoals dunnen.

Een ander bosvak

In de hoek van Oostoever en het Christoffel Plantijnpad ligt een stuk bos dat afwijkt van de andere bosvakken. Hier groeien geen of nauwelijks eiken, maar vooral populieren en essen. Dit is een vochtig bosvak, in natte periodes staat er vaak water tussen de bomen. Het bosje is ruim 1 hectare groot en ligt los van de andere bosdelen van het park. Een deel van de destijds geplante essen is afgestorven of in slechte conditie. De populieren en wilgen groeien er daarentegen goed. Hier en daar staan ook elzen en struiken als liguster.

Anders dan in de bosvakken met eiken is de variatie hier groot: verschillende boomsoorten, afwisseling van dikke en dunnen bomen, meer open en gesloten delen. Deze variatie maakt het tot een ecologisch rijk deel van het park, mede door de aanwezigheid van staande en liggende dode bomen. Allerlei dieren vinden hier een leefgebied, waaronder veel verschillende soorten vogels.

De bomen later

De bomen zijn nog jong
Eikengeluk
Zekerheden en onzekerheden

De bomen zijn nog jong

De meeste bomen in het park zijn nu een ruime halve eeuw oud. Voor veel boomsoorten is dat jong. Elders in het land vinden we bijvoorbeeld eiken op vergelijkbare groeiplaatsen die in goede gezondheid al anderhalve eeuw staan te groeien. Maar ook de meeste populieren en elzen – die te boek staan als soorten die niet zo oud kunnen worden – staan er in het Sloterpark gezond bij. De bomen in het park mogen dan nog jong zijn, op veel plekken tonen ze al als 'volwassen' bomen. In de eikenbosvakken zijn de bomen qua dikte nog bescheiden van omvang, maar deze delen van het park beginnen zich wel als echt bos te ontwikkelen.

Eikengeluk

Gelukkigerwijs heeft men destijds bij de aanleg - met name voor de meeste bosvakken - voor eik gekozen. Gelukkig, omdat - ook in het Sloterpark weer - blijkt dat eiken goed opgewassen zijn tegen minder ideale groeiomstandigheden[2] en nauwelijks last hebben van blijvende gezondheidsproblemen. In sommige (voor-) jaren worden eiken flink aangevreten door bepaalde insecten, maar ze herstellen zich daar bijna altijd goed van.

In het verleden zijn op vergelijkbare rijke bodems vaak essen geplant. Waarom in het Sloterpark vooral eiken gebruikt zijn, is waarschijnlijk niet te achterhalen, maar het is wel heel gunstig.

Hoe anders ligt dat bij de iepen en de essen. De iepziekte teistert al decennia het bestand van de machtige iepen en sinds enkele jaren vallen de essen op veel plaatsen uit.

Eiken kunnen hoge leeftijden bereiken. Ze herbergen een veelheid aan insecten, die op hun beurt weer een rijk vogelleven met zich meebrengen. Die biodiversiteit neemt toe met de leeftijd, dus extra reden de bomen oud te laten worden.

Gebruikers en beheerders van het Sloterpark kunnen dus blij zijn met een flink aandeel eik. Dat de eik er goed groeit is niet zo verwonderlijk. Eik is een zogenaamde 'bodemvage' boomsoort, dat wil zeggen dat deze soort gedijt op allerlei verschillende bodems, zand, klei, veen en allerlei mengvormen. Hij is buiten het groeiseizoen – zo blijkt ook hier weer – best bestand tegen een hoge grondwaterstand.

Zekerheden en onzekerheden

Voorspellingen over hoe het een boom in de toekomst zal vergaan hebben weinig waarde. Zeker als daar concrete aantallen jaren bij genoemd worden, gaat het feitelijk om fantasieën. Het verloop is namelijk ongewis. Beide komt voor: bomen die er op een moment slecht uitzien, zich herstellen en

[2] Beuken bijvoorbeeld hebben meer moeite met een hoge grondwaterstand in de winter.

uiteindelijk heel oud worden, en bomen die heel gezond tonen maar een paar jaar later de geest geven.
Toch zijn er wel wat aanknopingspunten om de levensverwachting van bomen in te schatten:
1) Hoe ziet de boom er nu uit: heeft hij veel groen (blad of naalden) en groeit hij goed? De groei is af te meten aan de lengte van de jongste jaarscheuten, de uiteinden van de top en van de zijtakken. Met een aanwasboor[3] kan naar de dikte van de jaarringen worden gekeken, ook dat geeft een beeld van de groei.
2) Hoe zien zijn soortgenoten in de directe omgeving er uit? Als bijvoorbeeld in de nabijheid veel gezonden eiken staan, is er kennelijk niet zoveel mis met de groeiplaats en zijn de overlevingskansen voor een eik daar groot.
3) Hoe staat het met het herstelvermogen van de soort? Van bijvoorbeeld lindes en eiken is bekend dat ze na 'slechte' jaren soms verrassend goed herstellen.

Voor met name de eiken van het Sloterpark pakt dit alles goed uit: de groei zit er goed in, en de bomen die de ruimte hebben gekregen hebben grote, vitale kronen.
Alle reden dus voor vertrouwen in de toekomst. De te verwachten klimaatveranderingen zullen de bomen en het bos van het Sloterpark naar verwachting goed kunnen opvangen. Warmere zomers brengen sterkere verdamping met zich mee, neerslag pieken worden juist in de bosdelen goed opgevangen. De bosgrond werkt immers als een spons. Er wordt wel gesuggereerd dat het terrein te nat zou zijn voor bos, maar niets wijst daarop. Integendeel, de meeste bomen zijn gezond en groeien goed.

[3] Een aanwasboor is een dunne, metalen holle boor die in de stam wordt geboord, waarmee een boorspaan uit de boom wordt genomen en zo de jaarringen te zien zijn. De boom heeft daar geen last van.

Boom- en bosbeheer

Bomen en water
Dunningen
Cadeaus uitpakken

Bomen en water

De lage ligging van het gebied maakt dat het grondwater met name in de winter vrij hoog staat. Het gazon is periodiek nat; het bos ook, maar dat is niet erg.
Tijdens de terreinbezoeken werd duidelijk dat de oppervlakkige afwatering op plaatsen te kort schiet, maar tegelijk ontstond de indruk dat met betrekkelijk eenvoudige voorzieningen, zoals goed functionerende greppels, dat deels te verhelpen zou zijn.

Er wordt gesuggereerd dat het ophogen van de gazons negatieve effecten zou hebben voor de bomen. Dat valt te bezien. Letterlijk: het lijkt raadzaam om dat af te wachten en niet op voorhand daarvoor gezonde bomen te kappen. Hoe de verschillende boomsoorten daarop reageren, is feitelijk ongewis. En ook de standplaats, dus de plek waar de bomen staan, is qua bodem en grondwaterstand niet overal gelijk. Garanties zijn niet te geven, maar ervaringen elders geven er vertrouwen in dat de bomen een ophoging met grond in hun directe omgeving – zelfs tot aan hun stam – goed kunnen doorstaan. De bomen die mogelijk later toch (blijvende) vitaliteitsproblemen krijgen, zijn dan alsnog te vellen. Het motto zou moeten zijn: '*We cross the bridge when we get there'.* Ofwel: we lossen problemen pas op als ze zich werkelijk aandienen. Het zou jammer zijn deze 'volwassen' bomen op voorhand te vellen.

Juist in de zomerperiode als de gazons gebruikt worden verdampen de bomen veel en helpen zo de waterstand te verlagen. Als de overmaat aan stagnerend water als probleem wordt ervaren, moet voor het wegnemen van grote, schaduwgevende bomen op de gazons dus wel erg zwaar wegende argumenten zijn. Het is niet verstandig om bomen weg te zagen die goed functioneren.

Dunningen

Het uitdunnen van een bos dient het overblijvende bos: bomen worden weggenomen om meer groeiruimte te geven aan de ernaast staande boom of bomen. De bomen van het Sloterpark zijn relatief jong en groeikrachtig, en zullen zeker goed reageren op een dunning. In de bosgedeelten waar in het verleden gedund is, is het resultaat te zien: dikkere bomen met een goed ontwikkelde kroon. Het merendeel van de eikenbosvakken zijn niet of weinig gedund in het verleden. Ongedund bos blijft door de veelheid van dunne stammen lang in de 'staken'-fase.

Hoeveel *bomen er gekapt gaan worden is een beginnersvraag. Het gaat erom* welke *bomen weg moeten, en* waarom.

Iedere dunning levert een (tijdelijk) stormrisico op en zal daarom geleidelijk moeten plaats vinden. Dat betekent per keer een bescheiden ingreep en dat na bijvoorbeeld vijf jaar – als het kronendak door de groei van de gebleven bomen weer grotendeels gesloten is – herhalen.

Aan een dunning gaat het *blessen* vooraf, dat is het selecteren en markeren van de te vellen bomen. Dat vraagt om gedegen vakkennis[4]: kennis van de eigenschappen van de verschillende boomsoorten (lichtbehoefte, groeisnelheid e.d.) en het kunnen inschatten van de potenties van individuele bomen. Daarnaast speelt in veel gevallen ook de esthetische kant een rol, dan is het dus deels een kwestie van smaak. Juist keuzes waarbij persoonlijke voorkeuren een rol spelen, lenen zich goed voor samenspraak met gebruikers van het gebied. Als dat goed georganiseerd wordt – dus met een niet al te groot gezelschap – is gezamenlijk blessen een uitgelezen kans om betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid te bevorderen. Op verschillende plaatsen in het land zijn daar goede ervaringen mee opgedaan[5].

Het verplanten van volwassen bomen moet worden afgeraden. Het levert vaak niet het gedachte resultaat, het is kostbaar en energie-onvriendelijk. Waar nieuwe aanplant gewenst is, is het beter te werken met nieuwe bomen uit een kwekerij.

Cadeaus uitpakken

Tijdens een rondgang door het gebied zijn er nogal wat 'onuitgepakte cadeaus' te ontdekken: op verschillende plekken staan markante of potentieel markante bomen in de verdrukking. In die zin valt te spreken van 'achterstallig onderhoud'. Een dunning ter plaatsen zou deze bomen of boomgroepen beter tot hun recht laten komen en zo de beleving van het park versterken. Dergelijke – vaak eenvoudige – ingrepen laten het park beter *articuleren*, zo krijgt het park meer 'kleur' en allure.

Soms veroveren bomen zelf zo'n opvallende positie zoals een wilg aan de rand van een eikenbosje. De boom geeft de bosrand een sterk accent. Hij is breed, torent hoog boven de eiken uit en in het voorjaar loopt hij als eerste fris groen uit.
Gericht in het terrein kijken brengt vaak verrassende potenties aan het licht.

[4] Het boekje *Twaalf boslessen voor inzicht in bosbeheer* schets een beeld van het vak van de bosbeheerder. Het is te vinden op boslessen.nl

[5] De in park Sonsbeek in Arnhem ingestelde Schouwgroep komt jaarlijks bijeen om gezamenlijk het park te 'schouwen' en zo de gedane en voorgenomen werkzaamheden te bespreken. De groep bestaat uit: de beheerder, andere ambtelijk betrokkenen, vertegenwoordigers van burgers en enkele externe deskundigen.